

جهانی شدن و تأثیر آن بر اقتصاد شهری

علی فیروز زارع^۱

afzeco@yahoo.com

معصومه برجی

چکیده:

در قرن آینده شهرهای دنیا نقش مهمی در شکل گیری توسعهی اقتصاد جهانی دارند، پیشرفت‌های فنی و دسترسی سریع به اطلاعات، شهرها را قادر خواهد کرد تا راه‌های تولید مؤثر و سرمایه‌گذاری روی منابع ارزان قیمت را تکامل بخشند. شهرها در عصر اطلاعات نقش مولد، پردازنده و حافظ اطلاعات را ایفا می‌کنند و با انجام تحقیقات، اکتشافات و نوآوری‌ها دانش روز شکل گرفته و برای تولید دانش روز با یکدیگر رقابت می‌کنند. ارتباطات الکترونیکی جایگزین ارتباطات سنتی خواهد شد و از جنبه‌های مختلفی مانند خریدهای رایانه‌ای در سبک زندگی مردم تأثیر بسزایی خواهند داشت. هم‌چنین در این وضعیت مشارکت مردم در امور مختلف بیشتر خواهد شد و سازمان‌ها به سمت غیردولتی شدن، جامعه‌مدار و مردمی شدن پیش خواهند رفت.

استفاده از دانش و تجربیات گذشته و بهره‌وری از تکنولوژی روز و ذخایر جدید، دلیلی برای نگرانی از رشد و پیشرفت‌های آینده و عدم توانایی بشر برای مقابله با پیامدهای احتمالی آن باقی نخواهد گذاشت. در کنار ایجاد فرصت‌های مذکور در روند جهانی شدن شهرها، چالش‌هایی و معضلاتی نیز برای ساکنان شهرها به‌وجود خواهد آمد و از آن جمله می‌توان به فقر ناشی از مهاجرت سریع و پرشمار، شهرنشینی بی‌رویه، ناتوانی مسئولین شهر در توسعهی خدمات و فقدان سرمایه‌های اقتصادی کافی و رسمی در جذب مهاجران جدید (که اغلب روستاییانی غیر متخصص هستند)، ایجاد ترافیک هوایی و جنبش‌های زیست محیطی اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها: جهانی شدن - اقتصاد شهری - ارتباطات الکترونیکی - مشکلات شهری.

۱- مقدمه

امروزه یکی از دغدغه‌های مهم مقامات سیاسی و اقتصاددانان شهری شدت یافتن رقابت در میان شهرها در مقیاس جهانی و ایجاد توان رقابتی در شهرها برای ایفای نقش بهتر در تقسیم کار جهانی است. اقتصاددانان شهری در دو دهه‌ی اخیر به موضوع مهم جهانی شدن و نقش شهرهای بزرگ در ایجاد رقابت و مشارکت در تقسیم کار جهانی پرداخته‌اند. در عصر جهانی شدن تعداد کمی از شهرهای بزرگ به مراکز مالی در مقیاس جهانی تبدیل شده‌اند. در این وضعیت تعداد زیادی از شهرها برای جلب سرمایه‌های خارجی و جهانگردی و گردشگری و مشارکت فعال‌تر در تقسیم کار جهانی با یکدیگر به رقابت برخاسته و سرنوشت توسعه‌ی اقتصادی تعداد قابل توجهی از کشورها به توان رقابتی مراکز شهری آن‌ها بستگی دارد. از نمونه‌های بارز در این زمینه می‌توان به سنگاپور و هنگ‌کنگ اشاره نمود که پایه‌های اقتصادی آن‌ها در فازهای پیاپی از کارگاه‌های بهره‌کشی سال‌های دهه‌ی ۶۰، به مراکز بین‌المللی فناوری پیشرفته و اقتصاد اطلاعاتی و اداری، مرکزی، منطقه‌ای و مراکز خدمات صادرات آسیایی، تغییر کرده‌اند [۸]. هم‌چنین می‌توان به شهرهای دبی در امارات و منامه در بحرین اشاره کرد که در زمان کمتر از ۳۰ سال به عنوان کانون‌های حمل و نقل و ترابری دریایی و هوایی منطقه و مراکز گردشگری بین‌المللی شناخته شده‌اند (استنلی، ۲۰۰۱).^۲ بنابراین مطالعه حاضر به بررسی تأثیر جهانی شدن بر اقتصاد شهری می‌پردازد. در راستای این هدف، ابتدا جهانی شدن تعریف شده و سپس به بررسی و مطالعه اقتصاد شهری پرداخته و در نهایت تأثیر جهانی شدن بر اقتصاد شهری بررسی خواهد شد.

۲- جهانی شدن

جهانی شدن فرآیندی از تحول است که موجب کم‌رنگ شدن مرزهای سیاسی و اقتصادی، گسترش ارتباطات و افزایش تعامل فرهنگ‌ها می‌گردد. جهانی شدن پدیده‌ای است چند بعدی که آثار آن در فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، حقوقی، فرهنگی، فناوری و حتی محیط‌زیست نیز مشهود می‌باشد. صندوق بین‌المللی پول، جهانی شدن را رشد متقابل اقتصادی کشورها در جهان از طریق افزایش حجم و تنوع مبادلات کالا و خدمات و نیز جریان سرمایه و گسترش فناوری تعریف نموده است.

سیموز^۳ ویژگی‌های جهانی شدن را به شرح ذیل معرفی می‌نماید:

- کاهش اهمیت مرزهای ملی برای جداسازی بازارها.
- تخصصی شدن فعالیت‌های تولیدی فرامرزی و شکل‌گیری شبکه‌های تولیدی چند ملیتی.
- شکل‌گیری قدرت چندپایه تکنولوژی و در نتیجه آن همکاری‌های بیشتر بین بنگاه‌های بین‌المللی.
- ارتباط و وابستگی شبکه‌های اطلاعات جهانی.
- هم‌بستگی بالای مراکز مالی دنیا.

بازانسون^۴ (۱۹۹۹) مشخصه‌های ذیل را برای جهانی شدن برمی‌شمرد:

- یک‌پارچه شدن تجارت با حذف مرزهای تجاری.
- حرکت شفاف سرمایه.
- تسریع در مبادلات فناوری.
- افزایش عمومی در مصرف گرایی جهانی.

^۲ Stanley

^۳ simos

^۴ bazanson

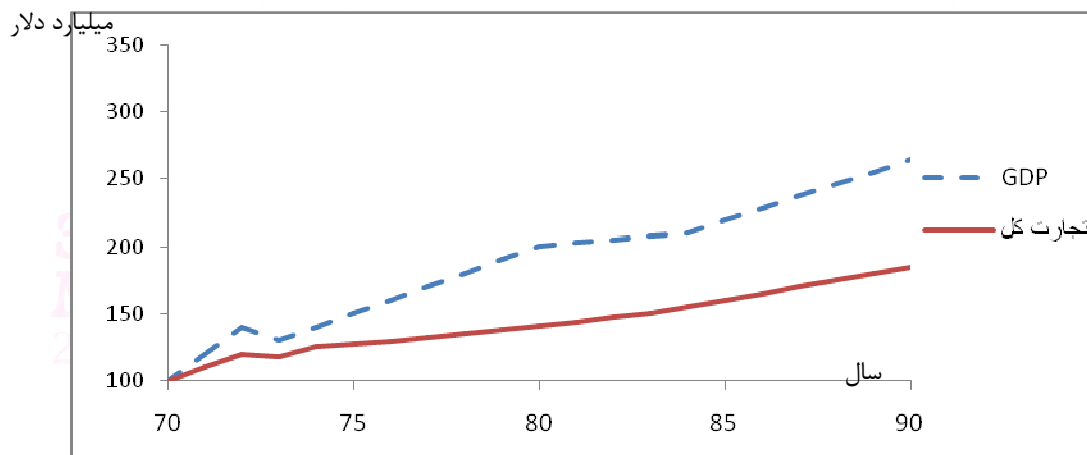

با توجه به مطالب مذکور، عواملی مانند انقلاب در فناوری اطلاعات، حمل و نقل و ارتباطات، رشد شرکت‌های فراملیتی، دسترسی آزاد به منابع و مواد خام خارجی و نیز حضور در بازارهای آن‌ها، تولید بر اساس ذوق و سلیقه مصرف‌کنندگان و بین‌المللی شدن مسائل زیست محیطی، انباشت بازار سرمایه شرکت‌ها، تقسیم کار بر اساس تخصص، گسترش و به هم پیوستگی بازارهای پولی و مالی بین‌المللی و مواردی از این قبیل از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر جهانی شدن اقتصاد می‌باشند [۱].

۳- ابزارهای جهانی شدن

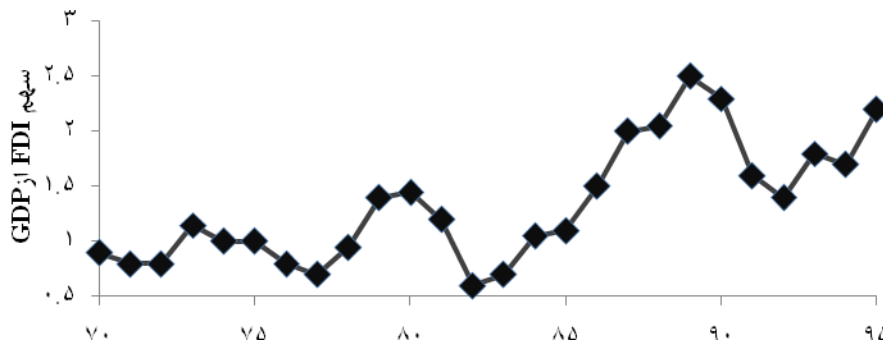
در یک تقسیم‌بندی کلی، ابزارهای جهانی شدن را می‌توان به سه دسته ذیل تقسیم نمود:

- تجارت بین‌المللی.
- سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سایر وجوه سرمایه‌ای.
- پیشرفت رقابت پذیری تولید (بین‌المللی شدن تولید).
- تجارت بین‌المللی: تجارت بین‌المللی می‌تواند بر اساس مزیت نسبی بین کشورها برقرار گردد، به طوری که هر چه حجم مبادلات میان آن‌ها بیشتر شود، میزان ارتباطات و وابستگی‌ها میان آنان بیشتر شده و ادغام اقتصادی و جهانی شدن آسان‌تر می‌گردد. از این حیث امضاء موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) و تبدیل این نهاد به سازمان تجارت جهانی در سال ۱۹۹۵ و نیز روند رو به رشد پیوستن کشورهای مختلف به این سازمان مؤید همین مطلب می‌باشد. حجم جهانی تجارت در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۳ به حدود ۶۰٪ درصد حجم GDP جهانی افزایش یافت که دو سوم این افزایش در سال‌های بعد از ۱۹۸۳ اتفاق افتاد. نمودار ۱ روند حجم تجارت جهانی را در مقایسه با GDP جهانی نشان می‌دهد.

نمودار ۱- روند حجم تجارت جهانی [۶].

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سایر وجوه سرمایه‌ای: سیال شدن سرمایه طی دو دهه گذشته موجب شکوفا شدن مزیت‌ها و افزایش وابستگی اقتصادی بین کشورها شده، هم‌چنین هماهنگی و همگرایی در سیاست‌های اقتصادی و نیز افزایش رقابت میان مناطق مختلف را به ارمغان آورده است که این مسأله موجب تسریع در فرآیند جهانی شدن نموده است (نمودار ۲).

نمودار ۲- سهم FDI از GDP (درصد) [۶].

• بین المللی شدن تولید: امروزه مزیت نسبی شرط لازم و مزیت رقابتی شرط کافی برای موفقیت در بازارهای جهانی است. در جهان امروز، تولید کالا در سطح بین المللی بر پایه مزیت رقابتی شکل می‌گیرد و بنابراین اجزای اولیه تولید یک کالا در کشورهایی که شرایط بهینه‌تری در تولید آن کالا دارند، تولید شده و در نهایت در کشور مادر و یا در کشور دیگری مونتاژ می‌گردد. بدین ترتیب با ایجاد کارخانه جهانی ادغام در تولید کالاها میسر می‌گردد. نتیجه این امر را می‌توان افزایش همبستگی اقتصادی کشورها و افزایش فرصت‌های شغلی و سرعت بخشیدن به فرآیند جهانی شدن ذکر کرد.

۴- اقتصاد شهری

اقتصاد شهری از شاخه‌های تخصصی اقتصاد بود که در آن سعی اقتصاددانان در بررسی و ارزیابی مسائل و مشکلات مناطق شهری با استفاده از ابزارهای اقتصادی می‌باشد. در اقتصاد شهری سعی شده که مسأله تخصیص عوامل تولید و توزیع درآمد واقعی (کالا و خدمات) در داخل و بین مناطق شهری به طور علمی توضیح داده شود. در این میان یادآوری این نکته ضروری است که تئوری-های اقتصاد خرد و کلان^۵ برای رفع مسائل و مشکلات شهری مورد استفاده قرار می‌گیرد. اقتصاد کلان مسائلی مانند درآمد، تورم، بیکاری، هزینه‌های دولتی، صادرات و واردات را در سطح شهری توضیح می‌دهد. در صورتی که اقتصاد خرد مسائل واحدهای کوچک مانند کارخانه‌ها، کارگاه‌ها و هزینه خانوارها را بررسی می‌کند. مسائل زیادی در اقتصاد شهری وجود دارد که امکان بررسی آن‌ها بدون در نظر گرفتن فضا (مکان) و فاصله وجود ندارد، در حالی که تئوری‌های اقتصاد خرد و کلان برای توضیح حقایق اقتصادی، فاصله و فضا (مکان) را در نظر نمی‌گیرند. علاوه بر این مسأله تئوری‌های چندانی در اقتصاد کلان وجود ندارد که بتواند مسائلی از قبیل اشتغال، درآمد و تولید را در شرایط اقتصادی باز مانند شرایط شهر مورد بررسی قرار دهند. بنابراین در اقتصاد شهری سعی می‌شود مسائل تخصیص عوامل تولید و توزیع درآمد واقعی (کالا و خدمات) در داخل و بین مناطق شهری، به طور علمی بررسی و توضیح داده شود.

علاقه به مطالعات اقتصاد شهری دلایل متعددی دارد. نخستین دلیل اینکه اقتصاد شهری ماهیت علم منطقه‌ای داشته و شاخه‌ای راهبردی از اقتصاد است که روندهای آینده و تحولات به دست آمده در نظریه‌ها و روش‌شناسی (مانند الگوهای پایه که در نظریه مکان‌یابی شهری مطرح شده‌اند) در آن اهمیت زیادی دارند. دلیل دوم به علت ماهیت شهرها به عنوان محل استقرار و مرکز زندگی بخش عمده‌ای از جمعیت جهان می‌باشد. شهرها در کشورهای توسعه یافته و نیز در کشورهای در حال توسعه گهواره تمدن کهن، زادگاه فرهنگ و علوم، منبع توسعه صنعتی و مرکز نظام اطلاعات ارتباطات و کانون شبکه‌ی اجتماعی جدید می‌باشند. علاوه بر این‌ها شهرها می‌توانند مراکز آلودگی‌ها و نابسامانی‌های مختلفی چون ازدحام، جنایت، فقر و محرومیت‌های اجتماعی باشند.

به دلیل داشتن شبکه‌های زیر ساختی بین المللی در کشورهای توسعه یافته از یک سو، شهرها نقش نگهبان دروازه‌های بازار جهانی را ایفا کرده و از سوی دیگر، نقش مراکزی را بر عهده دارند که در آن‌ها رقابت بیشترین تنش‌ها را در بازار ایجاد می‌کند (بازارهای واردات و صادرات کالاها). در کشورهای در حال توسعه مسائل شهری واقعیت‌های مهم و مسأله آفرینی می‌باشند. به عنوان مثال بیکاران مناطق روستایی در مدت زمان طولانی به چنین شهرهایی مهاجرت کرده و این شهرها را تبدیل به مراکزی کرده که در آن‌ها بحران‌های مناطق روستایی مانند فقر، تنش‌ها و آسیب‌های اجتماعی، نابرابری شدید درآمد، محدودیت منابع طبیعی و تخریب محیط زیست را وارد می‌کنند [۳].

۵- جهانی شدن و اقتصاد شهری

جهانی شدن و واکنش‌های ملی و محلی به آن برآیندهای مهمی را در اقتصاد شهری و رقابت در پی دارد که فرصت‌های زیادی را برای توسعه شهری و رشد اقتصادی ارائه کرده و همراه با آن چالش‌های خاصی نیز برای شهرها و شهرداری‌ها به وجود آورده است. توسعه و رشد شهری را نمی‌توان با استفاده از نسخه‌های از پیش تعیین شده به دست آورد. این مسأله ارتباط تنگاتنگی با شناسایی فرصت‌های به وجود آمده از مزایای رقابتی موجود و ایجاد مزایای رقابتی جدید داشته که شهرها را در راستای منافع خودشان و بهره‌برداری بهتر از روند جهانی توانا می‌سازد. در این قسمت به بررسی جهانی شدن اقتصادی و تأثیر آن بر اقتصاد شهرها پرداخته می‌شود.

۵-۱- جهانی شدن و روند شهرنشینی در ایران و جهان

شهرهای دنیا در قرن آینده نقش مهمی را در شکل‌گیری توسعه‌ی اقتصاد جهانی دارند. پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که ۵۶ درصد جمعیت جهان تا سال ۲۰۲۰ شهرنشین خواهد بود. در حالی که اغلب جمعیت کشورهای صنعتی شهرنشین هستند روند شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه نیز همچنان مسأله جدی است. امروزه ۴۰ درصد از جمعیت کشورهای در حال توسعه در شهرها زندگی می‌کنند این میزان تا سال ۲۰۲۰ به ۵۲ درصد خواهد رسید. تا سال ۲۰۱۵ میلادی از ۳۵۸ شهر دارای بیش از یک میلیون نفر جمعیت، ۱۵۳ شهر و از ۲۷ کلان شهر با بیش از ۱۰ میلیون نفر ساکن، ۱۵ شهر در آسیا قرار خواهد داشت. میانگین سالانه رشد جمعیت در دهه‌ی حاضر در شهرهای کشورهای در حال توسعه حدود ۶۴ میلیون، معادل ۱۷۵۰۰۰ نفر در روز برآورد می‌گردد.

در جدول ۱ جمعیت شهری ایران از سال ۱۳۳۵ تا ۱۴۰۵ نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود نرخ رشد سالیانه شهرنشینی ایران از سال ۱۳۳۵ تا سال ۱۳۶۵ بیشترین مقدار خود را داشته است. پیش‌بینی سازمان ملل متحد درباره جمعیت شهرنشین ایران بیانگر این است که ایران تا سال ۱۴۰۵ یک جامعه شهرنشین خواهد بود به طوری که حدود ۷۵ درصد از جمعیت آن در نقاط شهری ساکن خواهد بود که این رقم تقریباً مساوی نرخ شهرنشینی در کشورهای توسعه یافته (۷۹ درصد) و بیشتر از نرخ شهرنشینی در جهان خواهد بود.

جدول ۱- جمعیت شهرنشین در ایران (میلیون)

سال	جمعیت شهری	نرخ شهرنشینی (درصد)	سال	جمعیت شهری	نرخ شهرنشینی (درصد)
۱۳۳۵	۵/۹	۳۱/۴	۱۳۷۵	۳۷/۴۲	۵۸
۱۳۴۵	۹/۷۹	۳۸	۱۳۸۵	۵۴/۲۹	۶۴/۱

۶۹/۸	۷۲/۸۳	۱۳۹۵	۴۷	۱۵/۸۵	۱۳۵۵
۷۴/۶	۹۱/۱۶	۱۴۰۵	۵۴/۳	۲۶/۸۵	۱۳۶۵

ماخذ: مرکز آمار ایران، سالنامه آماری کشور

گسترش شهرنشینی چهار پیامد عمده را در شهرها به وجود می‌آورد:

- اول این که رقابت میان تقاضا برای زمین مسکونی، صنعتی و زیر ساخت شهری و زمین مورد نیاز برای تولید کشاورزی در داخل و اطراف شهرها افزایش می‌یابد.
- دوم افزایش مقدار مواد غذایی است که باید به شهرها آورده شود و در مناطق در حال گسترش شهری توزیع گردد. این امر به معنای افزایش تردد کامیون‌ها در شهر است که بر تراکم ترافیکی و آلودگی هوا می‌افزاید و علاوه بر این، بر زیر ساخت موجود توزیع مواد غذایی که بخش عمده‌ی آن ناکارآمد، غیر بهداشتی و ناسازگار با محیط زیست است و این فشار را مضاعفی وارد می‌کند.
- سوم تغییر رفتار در عادات مصرفی و خرید مواد غذایی است. مصرف کنندگان شهری که معمولاً تا سی درصد بیش از روستائیان برای غذا هزینه می‌کنند زمان کمتری صرف آماده کردن غذا می‌کنند. بنابراین تقاضا برای غذای سریع و آماده افزایش یافته و این امر مسائلی در زمینه‌ی کیفیت و سلامت مواد اولیه مورد استفاده در تولید غذا به خصوص آب سالم مورد استفاده مطرح می‌کند.
- آخر این که احتمال سکونت خانوارهای کم‌درآمد در نقاط دور از بازارهای مواد غذایی و در مناطق حاشیه‌نشین فاقد آب، جاده و برق افزایش می‌یابد و به ناچار باید هزینه زیادی را صرف تهیه مواد غذایی روزانه نمایند.

جدول ۲- سطح مورد انتظار مصرف مواد غذایی در برخی شهرها طی سال ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ (هزار تن)

شهر	۲۰۰۰	۲۰۱۰
یائوندی	۳۰۳۰	۵۷۵۲
نایروبی	۴۸۰۵	۷۹۸۴
اصفهان	۱۳۰۰۰	۲۰۵۰۰
کراچی	۴۱۸۰۰	۶۳۹۰۰
لیما	۱۹۲۷۶	۲۴۵۶۷
ماناگو	۲۷۸۲	۴۰۷۵

مأخذ: FAOSTATA and food into cities (۲۰۰۰)

- به طور کلی می‌توان گفت با افزایش شهرنشینی هزینه‌های کلی عرضه، توزیع، دسترسی به غذا و مصرف افزایش یافته و سرنوشت تعداد روز افزونی از کشورها از نظر توسعه اقتصادی به توان رقابتی مراکز شهری آن‌ها وابسته خواهد شد.
- در فرایند جهانی شدن از نظر اقتصادی پیشرفت‌هایی در زمینه‌های فناوری ارتباطات و اطلاعات و فناوری حمل و نقل ایجاد می‌شود که باعث ایجاد تحولاتی در اقتصادهای شهری می‌شود.
- فناوری ارتباطات و اطلاعات، ظرفیت فوق العاده‌ای را برای تغییر دوباره‌ی موانع مکانی و زمانی پدید آورده تا پیوند در زمان واقعی را برای عملیات روان تولید جهانی و عملکردهای معاملاتی تأمین کند.

- در فناوری حمل و نقل، جابه‌جایی سریع مقادیر زیادی کالا و افراد در سطح جهان فراهم ساخته تا دسترسی به بازارهای جهانی ممکن شود و افق‌های جدیدی در توسعه اقتصادی شهرها، به‌خصوص در گردشگری و عملکردهای منطقه‌ای/جهانی حمل و نقل و دروازه‌های خروجی گشوده شود. بنابراین شهرهای جهانی تلاش فراوانی را در به روز رسانی ارتباط از راه دور در زیرساخت حمل و نقل و ترابری انجام می‌دهند و بنیادی فناورانه برای پشتیبانی اقتصادی پیچیده و چند لایه را تأمین کرده و روابط شبکه‌ای اجتماعی و فرهنگی را بسیار سریع در سطح موانع زمانی و مکانی پدید آورده و جابه‌جایی سریع کالاها و افراد را آسان می‌سازد [۶].

شرکت‌های فرا ملی جزء بازیگردانان اصلی محسوب شده و انگیزه‌ی نفع شخصی فعالیت آنان را پیش می‌برد. هدف اصلی این شرکت‌ها رسیدن به حداکثر سود می‌باشد.

۵-۲- جهانی شدن و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی

هم‌چنین رقابت فزاینده میان شهرها برای جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سرمایه‌گذاری داخلی به وجود می‌آید. به عنوان مثال می‌توان به رقابت فزاینده‌ی میان لندن و پاریس و فرانکفورت برای تبدیل شدن به پایتخت مالی اصلی اروپا اشاره کرد. شهرهایی که فاقد منافع کافی برای جذب سود و سرمایه‌گذاری خارجی هستند ممکن است خود را محروم‌تر و فقیرتر تلقی کنند. ظرفیت سازی محلی برای کاهش احتمال وقوع این شرایط بسیار ضروری است. در این راستا گسترش همکاری‌های بین‌المللی به صورت تبادلات شهر با شهر می‌تواند مثمرتر باشد.

فرایند جهانی شدن علاوه بر افزایش رقابت، باعث از هم گسیختگی نیز گردیده و اثرات متضادی را روی شهرها باقی می‌گذارد. شهرها برای رقابت مؤثر باید به صورت واحدهای جمعی (به هم پیوسته) عمل کنند. با این حال، افزایش از هم گسیختگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در آن‌ها توان ایجاد ائتلاف، فعال سازی منابع و ایجاد ساختار مناسب حاکمیتی را کاهش می‌دهد. با توجه به اینکه کلان‌شهرها مهم‌ترین عرصه برای رقابت جهانی به شمار می‌روند تقویت آن‌ها با تفویض اختیار و استقلال بیشتر در تخصیص منابع ضروری است. نقش توانمندسازی دولت‌ها باید فراتر از تسهیل عملکرد بازار بوده و هم‌چنین مسئولیت انسجام و برابری اجتماعی و حل مناقشات را نیز در برگیرد.

۵-۳- تاثیر جهانی شدن بر اقتصاد خدماتی شهر

به اعتقاد هریس^۶ (۲۰۰۱) سایر جنبه‌های دیگری از اقتصاد خدماتی (که زندگی اقتصادی بسیاری از شهرها را تحت تأثیر قرار می‌دهد) در فرایند جهانی شدن تحت تأثیر قرار می‌گیرند به شرح ذیل می‌باشد [۷].

- تجارت و معامله کالاها و بازگانی: مراکز پخش ملی به عنوان نقاط پیوند در سامانه حمل و نقل و ترابری و انبار و ذخیره، مراکز پردازش مربوط به آن و سیستم‌های بانکی و اعتباری، ارتباط نزدیک با شهرها دارند. پایانه خرده فروشی برای کیفیت زندگی در شهر و برای گردشگری اهمیت دارد. برخی شهرها شبکه‌های خرده فروشی را برای بهبود گردشگری گسترش داده‌اند. مانند سنگاپور و بحرین
- هتل‌ها و رستوران‌ها، برای کیفیت عمومی زندگی در شهرها و هم‌چنین برای گردشگری اهمیت دارند. گردشگری خواه برای تجارت و خواه برای تفریح، خود به یکی از بخش‌های مهم رشد اقتصادی در اقتصاد جهانی مبدل شده است. به همین دلیل بسیاری از پروژه‌های اخیر شهری مراکز تجاری، محل‌های گردهم‌آیی، هتل‌ها، پارک‌های شهری و مجموعه‌های ورزشی را نیز شامل می‌شود. طرح‌های توسعه‌ای چنین فعالیت‌های جهانی باید نه تنها نیازهای فیزیکی را تأمین کند بلکه تصویر و جلوه‌ی

- شهر را نیز بهبود بخشند. این موضوع در بازاریابی هر کالایی اهمیت دارد و می‌تواند به تبلیغ و رویت پذیری آن نیز کمک کند. در مورد شهر با استفاده از معماری‌های تماشایی می‌توان ظاهری هیجان انگیز و پویا ایجاد کرد.
- کالاهای غیرتجاری شامل:
 - اقتصاد بهداشتی (در این اواخر تخمین زده شده که هند بیش از ۱۵۰۰۰۰۰ گردشگر غربی در زمینه‌ی پزشکی دارد که این آمار به سرعت رو به افزایش است).
 - تحصیلات عالی (قاهره با حدود ۵۰۰۰۰۰۰ دانشجو، نمونه خوبی در این زمینه است و اکنون دبی با گسترش عظیم نظام دانشگاهی خود در طی ۵ سال، سه دانشگاه بین‌المللی خود را به سیزده دانشگاه افزایش داده است).
 - گسترش امکانات فرهنگی و آموزشی
- بی‌گمان چنین فعالیت‌هایی موقعیت نسبی شهرها را در بازار جهانی تقویت می‌کنند، پیچیدگی نیازهای سرمایه بین‌المللی به گونه‌ای است که شهرها به میزان فزاینده‌ای به همکاری و عملکرد تکمیلی با دیگر شهرها تکیه می‌کنند تا موقعیت فردی خود را از راه ارتقای کل منطقه بالا ببرند. در سطح منطقه‌ای شهرها می‌توانند سامانه‌های عملی شهری را شکل دهند که به دنبال ایجاد تشریک مساعی برای افزایش برتری رقابتی کل منطقه در اقتصاد جهانی است. یکی از نمونه‌های موفقیت آمیز این نوع تشریک مساعی اقتصادی در آسیا در جنوب چین شکل گرفته است در این مثلث همکاری‌های اقتصادی هنگ و کنگ، و کواندونگ، فوجین و تایوان و سنگاپور و جوهور مالزی شرکت دارند. نمونه دیگر از توسعه اقتصادی در اقتصاد جهانی گذرگاه شهری یا به عبارتی اتصالات شهری هستند که در شرق آسیا، اروپا و مناطق دیگر مشاهده شده‌اند [۹].

۴-۵- جهانی شدن و اشتغال

از دیگر تأثیرات جهانی شدن بر شهرها می‌توان به این مورد اشاره کرد که شهرها مبنای اشتغال صنعتی خود را از دست داده و در عوض در حال تبدیل شدن به بستر مجموعه‌های متمرکز فعالیت‌های مالی تجاری و مدیریتی هستند. امور مالی، بیمه و املاک (معروف به FIRE^۷) از مهم‌ترین این‌گونه فعالیت‌هاست. کارخانجات تولیدی به حومه شهرها و گاه به مناطق روستایی و به طور کلی از کشورهای قدیمی‌تر، صنعتی‌تر و توسعه یافته‌تر به کشورهای کمتر توسعه یافته منتقل شده‌اند. به طور مثال سائوپولو که پنجاه سال پیش مقصد مورد نظر کارخانجات خودروسازی برای انتقال بود، اکنون شاهد گسترش فزاینده‌ی ساختمان‌های اداری بلندمرتبه و بین‌المللی است. بره‌های آسیا (به عنوان مثال هنگ‌کنگ، سنگاپور و کره جنوبی) نیز به طور مشابه، با رقابت برای نیروی کار صنعتی موجود در دیگر کشورهای آسیایی نه چندان پیشرفته مواجه بوده و درصدد تثبیت موقعیت خود با حرکت به سوی تولید با استفاده از فناوری بسیار پیشرفته می‌باشند. این کشورها از سیاست آگاهانه توسعه‌ی ذخایر سرمایه انسانی به عنوان وسیله‌ی پیش‌برد رشد اقتصادی پیروی می‌کنند [۳].

۵-۵- جهانی شدن و حمل و نقل شهری

شواهد حاکی از آن است که برای هر شهری در اقتصاد جدید جهانی هیچ ضرورت اقتصادی- فنی برای وابستگی بیشتر به اتومبیل وجود ندارد. ظرفیت سامانه‌های ترافیکی و فضای جاده‌ای در بسیاری از شهرها در حال رسیدن به نقطه اشباع است. در برخی مکان‌ها سرعت متوسط سفر در ترافیک موتوری تقریباً برابر با سرعت عابرین پیاده است. هدف توسعه در آینده باید به گونه‌ای باشد که رشد اقتصادی حفظ شود اما وابستگی به اتومبیل کمتر باشد. اگر این هدف تحقق یابد رشد اقتصادی می‌تواند بدون فشار و پیامدهای منفی حاصل از رشد میزان موتوری شدن و ترافیک جاده‌ای ادامه یابد.

^۷ Finance, Insurance and Real Estate

بنابراین روند جهانی شدن چه در کشورهای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه شهرها را ناگزیر به بازسازی اقتصادی بنیادی می‌کند. این تغییرات بر اثر تلاش‌های شهرها و مناطق برای تأمین محیطی مناسب‌تر و کارآمدتر برای جذب سرمایه گذاری بین‌المللی هم راستا با نیازهای شرکت‌های چند ملیتی پدید می‌آیند.

۵-۶- تأثیر جهانی شدن بر مشارکت شهروندان

مهمترین ویژگی مثبت توسعه‌ی شهرها طی سی سال گذشته افزایش میزان مشارکت شهروندان در تصمیم‌گیری برای آینده خود بوده است. مشارکت شهروندان در برنامه‌ریزی و حکومت محلی تقریباً در همه جای جهان رو به افزایش است؛ البته افزایش مشارکت به معنای تأثیرگذاری نبوده و مسلماً به معنای تصمیم‌گیری نیز نیست، اما یکی از عناصر ضروری در هر دو مورد به شمار می‌رود. تأثیر جهانی شدن بر مشارکت شهروندان هنوز مشخص نیست. در این رابطه دو گرایش مخالف را می‌توان بیان کرد. از یک سو حاکمیت رسانه‌های گروهی که مالکیت آن شکل چند ملیتی به خود گرفته و از نظر محتوا و کنترل، یک‌پارچه و متمرکز است، امکان تأثیرگذاری بر افکار عمومی را فراهم می‌آورد که صاحبان قدرت به خوبی قادر به بهره‌برداری از آن هستند. از سوی دیگر سرعت و عمومیت فناوری ارتباطات، سازماندهی حرکت‌های اجتماعی را ساده‌تر به گروه‌های شهروندان در تغییر دادن دستورالعمل‌ها و برنامه‌ها کمک نموده، هماهنگی بهتر اعتراضات را میسر، و مهم‌تر از همه امکان توزیع اطلاعات لازم برای انجام اقدامات مؤثر را فراهم می‌آورد. به همین شیوه و در حالی که حرکت سرمایه از تحرک نیروی کار پیشی گرفته است، اینترنت به یک مجرای اطلاعاتی در سطح جهان تبدیل شده که برای گروه‌های محلی دیگری که با مشکلات مشابه مواجه بوده‌اند، بهره‌مند گردند. به علاوه اینترنت به شهروندان اجازه می‌دهد اعتراضات خود را در سطحی جهانی سازماندهی کنند و با ایجاد افکار عمومی مشترک در سطح جهانی به عنوان تأثیر جبرانی بر قدرت‌های سازمان یافته جهانی عمل نمایند [۲].

۵-۷- جهانی شدن و چالش‌های اقتصاد شهری

علاوه بر فرصت‌های مذکور، چالش‌هایی برای شهرها در روند جهانی شدن به وجود می‌آید. اگر صنایع قدیمی به رقابت در اقتصاد باز نپردازند، در اقتصاد جهانی شکست خواهند خورد. بنابراین مدیران شهرها باید از تجدید ساختار اقتصادی و فضایی شهرهای خود آگاه باشند تا بتوانند انگیزش‌های لازم را تأمین کرده و سیاست‌های حمایتی برای بخش‌های در حال گسترش برگزیده، فرصت‌های نهفته‌ای را در جایگزین کردن بخش‌های رو به زوال تشخیص دهند که از نظر اشتغال‌زایی در آینده به نیازهای نیروی کار و ایجاد درآمد پایدارتر برای شهر کمک کنند. علاوه بر مورد مذکور می‌توان به فقر برآمده از مهاجرت سریع و پرشمار و شهرنشینی، رسمیت نداشتن و ناتوانی مسئولین شهر در توسعه‌ی خدمات و ناتوانی اقتصاد رسمی در جذب مهاجران جدید (که اغلب روستاییانی غیر متخصص هستند) اشاره نمود.

هم‌چنین فعالیت‌های برون مرزی می‌تواند اثرات نامطلوبی به جای گذارند که به سادگی قابل رؤیت هستند به عنوان مثال ترافیک هوایی یکی از بارزترین پیامدهای جهانی شدن است که منجر به سر و صدا و آلودگی جدی هوا در شهرهای نزدیک فرودگاه‌ها شده است. جاهایی که فرودگاه‌ها از شهر دورتر هستند نیز مشکل تراکم ترافیک بسیار شدید است. مسأله مهم دیگر پیامد رشد تجارت هوایی در شکل‌های منطقه‌ای محل سکونت است. مجموعه "شهرهای فرودگاهی" که پیرامون مراکز مهم و پرترددی مثل فرانکفورت پدیدار شده‌اند، فعالیت اقتصادی و زندگی تجاری را از بسیاری مناطق مرکزی خارج نموده و ارتباط فعالیت‌ها را از بافت زندگی شهری جدا کرده است.

جنبش زیست محیطی احتمالاً آشکارترین برخوردی است که با پیامدهای نامطلوب جهانی شدن در مناطق طبیعی و در شهرها صورت می‌گیرد. کیفیت محیط زیست و برابری انسان‌ها با یکدیگر ارتباط نزدیک دارد: آلودگی، کمبود آب پاک، دفع نامناسب فاضلاب، صنایع آلوده کننده‌ی هوا، کمبود فضای سبز، همگی معمولاً از خصوصیات جوامع فقیر است. فرار ثروتمندان به محیط‌های سازگارتر با محیط زیست در حومه و مجموعه‌های حفاظت شده تنها به نابرابری در توزیع و موقعیت فواید و زیان‌های زیست-

محیطی دامن می‌زند. چنین ارتباط نگرانی‌های زیست محیطی و نابرابری‌ها در نشست‌های بین‌المللی مختلف همچون کنفرانس هیبتات در سال‌های ۱۹۷۶ و ۱۹۹۶ میلادی به وضوح و در سطح جهانی کانون توجه قرار گرفته است.

تراکم ساختار جهانی در شهر می‌تواند منجر به پیدایش نیروی کار دارای دستمزد بالا گردد که سطح استاندارد زندگی و حقوق آن از طریق مقایسه‌های جهانی تعیین می‌شود. از سوی دیگر کارکنانی که خدماتی مثل تهیه‌ی غذا یا کارهای روزمره‌ی اداری را انجام می‌دهند معمولاً دستمزد پایینی می‌گیرند. بر اساس پژوهش‌های انجام شده امیدواری دولت در این زمینه که افزایش بهره‌وری و کارآمدی شرکت‌های تحت مالکیت خارجی جبران عقب ماندگی صنایع محلی را می‌نماید زیر سؤال رفته است. به عنوان مثال پژوهشی که اخیراً بر اساس اطلاعات حاصله از شرکت‌های انگلیسی طی نیمه اول دهه‌ی ۱۹۹۰ انجام شد، نشان داد که به طور متوسط هیچ‌گونه اضافه درآمد و بهره‌وری به علت وجود شرکت‌های خارجی عاید شرکت‌های داخلی نشده است [۴].

۶- نتیجه‌گیری

بر اساس موارد مطرح شده در مطالعه حاضر واضح است که در فرایند جهانی شدن تقریباً اکثر ابعاد اقتصاد شهری تحت تأثیر قرار می‌گیرد و شهرها بایستی به منظور بهره‌گیری از این تغییرات و مقابله با آثار منفی آن تمهیدات مناسبی را اتخاذ نمایند. در این راستا شهرها باید چارچوب نهادی لازم را فراهم سازند تا بتوانند وضعیت رقابتی خود را از نظر جذب سرمایه‌گذاری بین‌المللی بهبود بخشیده و توانایی عملکرد شهر به عنوان بخشی از اقتصاد خدماتی جدید را فراهم آورند. این امر به ایجاد تغییراتی روشن - مانند شفافیت، پاسخگویی و پشتیبانی تجاری و تضمین مدیریت دولتی کارآمد و غیره - نیازمند است که توسط تمام سازمان‌های مختلف دولتی درک و حمایت شوند. هم‌چنین شهر بایستی در پایگاه‌های اطلاعاتی و ترابری، تفریحات و زیر ساخت‌های اجرایی سرمایه‌گذاری نماید. این سرمایه‌گذاری‌ها اغلب به توانایی شهر در به دست آوردن درآمد کافی از راه عوارض، وضع مالیات و ابزارهای دیگر کسب وجوه مستقیم که شامل انتشار اوراق مشارکت، وام‌های بازرگانی، یا مشارکت با بخش خصوصی است، بستگی دارد.

اقتصاد شهری جدید و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نه تنها منابع اشتغال و درآمد برای شهرها به وجود می‌آورد، بلکه می‌تواند منابع عمده‌ای از درآمد جدید و پایدار برای شهرها در وضع مالیات و غیره تأمین نماید. با این همه شهرها باید نخست توان به کارگیری منابع موجود را برای ایجاد شرایط لازم جهت مشارکت در اقتصاد جهانی داشته باشند، سپس به آن اتکا کرده و آن را از راه مشارکت بیشتر با بخش خصوصی و جذب سرمایه‌گذاری خصوصی در زیرساخت‌های مهم و پروژه‌های توسعه‌ای گسترش دهند. با توجه به اینکه کلان‌شهرها مهم‌ترین عرصه برای رقابت جهانی به شمار می‌روند، تقویت آن‌ها از طریق اعطای اختیار و استقلال بیشتر برای ایجاد تحرک و تخصیص منابع ضروری به نظر می‌رسد. از طرف دیگر نقش دولت نیز بایستی فراتر از تسهیل کارکرد بازارها بوده و باید مسئولیت‌های انسجام اجتماعی، برابری و حل اختلاف را شامل گردد.

منابع

۱. خداپرست شیرازی، خلیل. رحمان ستایش، علیرضا. موسوی محسنی، رضا. (۱۳۸۹). «محاسبه روند جهانی شدن و پیش‌بینی آن در برنامه چهارم با استفاده از مدل شبکه عصبی مصنوعی در اقتصاد ایران». مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۹.
۲. سازمان ملل متحد. (۱۳۸۸). مرکز اسکان بشر، شهرها در فرایند جهانی شدن. تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
۳. عابدین درکوش، سعید. (۱۳۷۲). درآمدی بر اقتصاد شهری. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۴. کیوانی، رامین. (۱۳۸۸). «جهانی شدن و رقابت شهری، چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی مراجع شهرداری در کشورهای در حال توسعه». مجله اقتصادشهر، شماره اول.

منابع لاتین:

۶. Graham, S. (۱۹۹۴). Networking cities: "Telematic in urban policy-Acratucal Review". *international Journal if urban and regional Research*.
۷. Harris, N. (۲۰۰۱). *Preparing an economic and strategic Vision for a city*, in M. frier, and R. Stern. The challenge of urban Government. Washington: World bank Institute.
۸. Macleod, S and Mcgee, T.G. (۱۹۹۶). *The Singapore JUohore- Riau Growth Triagle*. Emerging World cities in pacific Asia. Tokyo: UN press.
۹. Rimmer,P.J. (۱۹۹۴). "Regional Economic Integration in pacific Asia". *Environment and planningA*,۲۶
۱۰. Sheehan, P. and Tegart, G. (eds). (۱۹۹۸). *Working for the Future: Technology and Employment in the Knowledge Economy*. Melbourne: Victoria University Press.